

نگاهی به کارایی هنر در تعلیم و تربیت هدف ثابت، روش‌ها متفاوت

اشاره

زبان هنر اصیل‌ترین، خالص‌ترین و رساترین زبان‌هاست که به کمک آن می‌توان افراد را به سوی پیشرفت و تعالی سوق داد. بنابراین، به اقتضای وسعت و جنبه‌های متفاوت هنر باید درباره آن بحث و گفت‌وگو کرد تا ارزش واقعی آن آشکار شود. بررسی‌ها نشان می‌دهد، زبان هنر، به‌عنوان اولین زبان بشری، قدمتی برابر تاریخ بشر دارد؛ یعنی زمانی که تنها رسانه انتقال مفاهیم بین انسان‌ها، نقوش حک شده روی سنگ‌ها و در دل غارها بود.

استفاده از هنر در تعلیم و تربیت از یک سو مستلزم کسب آگاهی‌های لازم در زمینه فعالیت‌های هنری برای تعلیم و تربیت است و از سوی دیگر نیازمند شناخت ویژگی‌های رشد کودکان و نوجوانان از لحاظ مشخصات روانی، عاطفی، اجتماعی و عقلانی آنان. مربی باید واسطه‌های هنری را بشناسد و بداند که از هر کدام در چه زمان و در چه جهتی بهره‌بردارد. در ضمن، او باید کارایی‌ها و کارکردهای تربیتی و آموزشی هنر را بررسی کند و هنگام عمل، آن‌ها را مدنظر قرار دهد. در این مقاله، ضمن بیان اهمیت کاربرد هنر در حوزه تعلیم و تربیت، درباره کارایی‌های آن در آن حوزه بحث و بررسی می‌شود.

کلیدواژه‌ها: هنر، زبان هنر، مفهوم سواد هنری، تربیت هنری

اهمیت توجه به آموزش هنر

در برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران، چهارمین حوزه تربیت و یادگیری، حوزه فرهنگ و هنر است. این سند حوزه‌های تربیت و یادگیری، حدود محتوایی، روش‌ها، فرایندها و عناصر کلیدی یادگیری را روشن می‌سازد.

با عنایت به اهمیت فرهنگ و هویت ملی و نقشی که این دو مقوله در استقلال، خودکفایی، عزت‌نفس و مقابله با از خود بیگانگی ایفا می‌کنند، فرهنگ و هنر از کارآمدترین امکانات در امر تربیت محسوب می‌شوند. استفاده از هنر و قالب‌های هنری، مناسب‌ترین طریق بازنمایی تجربیات غنی از احساس و عواطف انسانی است. شناختی که در آشنایی با هنرها و میراث فرهنگی در انسان ایجاد می‌شود، زمینه‌ساز حفظ، احیا و اشاعه هنرهای ایرانی اسلامی، هویت‌بخشی به فرد و جامعه و مقابله با تهاجم فرهنگی است. مهم‌ترین کارکرد این حوزه را می‌توان دستیابی به سواد فرهنگی و هویت‌بخشی،

دانش‌آموزان فراهم می‌کنند. فعالیت‌ها و کارهای هنری دانش‌آموزان را به تفکر، تخیل، تجسم و عینیت بخشیدن به ایده‌های خویش به شیوه‌های مشخص و خلاقانه دعوت می‌نماید. (جولیا مارشال^۲، به نقل از فرشته صاحب قلم، ۱۳۹۰).

فعالیت هنری دانش‌آموزان را به شناخت قابلیت‌هایشان ترغیب می‌کند. یادگیرنده، در حین آفرینش اثر هنری، می‌آموزد که چگونه می‌توان از اثر هنری برای کشف گزینه‌ها و انتخاب بهترین گزینه بهره گرفت. انعطاف‌پذیری در دستیابی به هدف، یکی از مباحث اصلی در هنر محسوب می‌شود و هنگامی که هنر به خوبی و به طور اثربخش به دانش‌آموزان آموزش داده شود، هدف‌گزینی منقطع در آن‌ها احیا می‌شود (کبومرثی، ۱۳۹۰).

امروزه در قلمرو آموزش و پرورش، یکی از نقش‌های مهم هنر پرورش حواس است. این کار به مثابه ابزار شناخت و پیوند دهنده کودکان با جهان خارج و دریافت جهان درون تلقی می‌شود. آموزش هنر به خاطر ایجاد بار عاطفی و هیجانی و در نتیجه تأثیر پایدار آن، پیوسته در تعلیم و تربیت مورد توجه قرار گرفته است.

بیامدهای تربیت هنری

تربیت هنری زمینه درک زیبایی‌ها و نظم هستی را فراهم می‌کند. سازمان‌دهی فعالیت‌ها در قالب رویکرد تربیت هنری موجب درک زیبایی‌های طبیعت، محیط زندگی و آثار فرهنگی و هنری، تقویت حواس، تخیل، تفکر، توان درک معانی آشکار و پنهان و غنابخشیدن به ادراک حسی و عاطفی می‌شود (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱).

جایگاه و منزلت برنامه درسی هنر (تربیت هنری) مرهون نقشی است که هنر در تحقق برخی اهداف اساسی تعلیم و تربیت (رشد) ایفا می‌کند. به دیگر سخن، آموزش هنر می‌تواند معانی بی‌شماری را پیش روی یادگیرنده بنهد. از جمله می‌تواند معانی زیر را القا کند:

- تمام مسائل یک راه‌حل صحیح و قطعی ندارند. در درس هنر، بر خلاف درس‌های دیگر، مانند درس‌های پایه، در برخورد با موقعیت‌ها و تبعیت از قواعد و هنجارهای

کامل کردن تصویری که دیگری خلق کرده است برای کودک ارزش چندانی ندارد

ایجاد شوق و نشاط، درک و بیان احساسات و معانی و ابراز وجود به زبان هنر، پرورش حواس، ذوق زیباشناسی، قدرت تخیل، خلاقیت، قدرشناسی از زیبایی‌ها و میراث فرهنگی و در نهایت دستیابی به بصیرت فرهنگی عنوان کرد (سند برنامه درسی ملی، ۱۳۹۱).

کارکردهای هنر در تعلیم و تربیت

سواد در مفهوم سنتی به معنای خواندن و نوشتن است. در تعاریف گذشته، فرد باسواد به کسی اطلاق می‌شد که می‌توانست با استفاده از زبان مکتوب، مقصود و معنای مورد نظر خود را به دیگران منتقل و معنا و

مقصود مورد نظر دیگران را دریافت کند. در این چارچوب می‌توان گفت، گرچه بسیاری از معانی و مفاهیمی که انسان با آن‌ها سر و کار دارد، از طریق خواندن و نوشتن حاصل می‌شود، اما تردید نباید کرد که انتقال معنا منحصر به خواندن و نوشتن یا درک و تحلیل متن نیست. تعریف امروزی از سواد عبارت است از قابلیت رمزگشایی^۱ و رمزگردانی^۲ از معنا و مفهوم گزاره‌های گوناگون، صرف نظر از قالب یا فرم اجتماعی آن‌ها (آیزنر ۱۹۸۳، به نقل از مهرمحمدی، ۱۳۹۴).

شاید مهم‌ترین چالش در آموزش، ابداع، تهیه و تولید متون یا تصاویر هنری به صورت موضوعات یا درس‌هایی است که مسیرهای جذاب و مشخصی را برای کشف ایده‌های پیچیده پیش روی یادگیرنده می‌نهند. دروس هنر و کارهای هنری چنین ویژگی کارآمد، چند جانبه و خواستنی را برای جوانان و

هیچ‌گاه روی اثر هنری کودک چیزی ننویسید. هنر او مهم‌تر از مداخله شماست

جمع‌بندی

۱. تدوین چشم‌انداز^۴ آموزش هنر برای نظام آموزش و پرورش کشور
۲. جدی و با اهمیت تلقی کردن هنر در برنامه آموزشی
۳. تجدید نظر در شیوه‌های آموزشی و برنامه درسی هنر
۴. سازمان‌دهی فعالیت‌های پرورشی مدارس با استفاده هر چه بیشتر از قالب‌ها و نمونه‌های متنوع هنری
۵. کاربرد منظم و متنوع هنر در برنامه درسی، از جمله تنظیم محتوا و گزینش روش‌ها
۶. برگزاری کلاس‌های ویژه مربیان در تشریح و تبیین اثرات سازنده هنر
۷. تهیه و نشر کتاب‌ها و مجله‌های سودمند

* پی‌نوشت

1. decoding
2. encoding
3. Julia Marshall
4. expressive
5. discovery
6. Vision

* منابع

۱. سند برنامه درسی ملی جمهوری اسلامی ایران. شورای عالی آموزش و پرورش (۱۳۹۱). وزارت آموزش و پرورش. تهران.
۲. صفرنواده، مریم؛ صفت کارحقی، مریم (۱۳۹۵). کاربرد هنر در فرایند یاددهی - یادگیری. انتشارات رشد فرهنگ. تهران.
۳. کیومرثی، غلامعلی (۱۳۹۰). آشنایی با نقش هنر در پیشبرد فعالیت‌های پرورشی مدارس. انتشارات مدرسه. تهران.
۴. مهرمحمدی، محمود (۱۳۹۴). چیستی، چرایی و چگونگی آموزش عمومی هنر. انتشارات مدرسه. تهران.
۵. میرزاییگی، علی (۱۳۷۰). نقش هنر در آموزش و پرورش و بهداشت روانی کودکان. انتشارات مدرسه. تهران.
۶. ایوان گودالیوس - پک اسپیرز (۲۰۱۰). رویکردهای معاصر در آموزش هنر. ترجمه فرشته صاحب قلم. انتشارات نظر. تهران. ۱۳۹۰.

وقتی هدف ما پرورش تفکر و اگر در دانش آموز است، باید بپذیریم که هر کسی ممکن است از راه متفاوتی به پاسخ و هدف برسد.

آموزه‌های آموزش هنر خلاقانه توسط مربی

در آموزش هنر مواردی باید مورد دقت و دغدغه قرار گیرد:

- توقعات خود را از اثر نهایی هنری کنار بگذارید و اجازه دهید تخیل کودک چگونگی استفاده از مواد را تعیین کند. آموزش ممکن است مانع از کشف کردن، که لازمه تفکر خلاق است، شود.
- هیچ‌گاه روی اثر هنری کودک طرحی نکشید، نقاشی نکنید و چیزی ننویسید. هنر کودک بسیار مهم‌تر از هر گونه مداخله شماست و این کار می‌تواند مانع خلق آثار متناسب با رشد سنی کودک شود.
- هیچ‌گاه به شباهت‌های اتفاقی آثار کودک با اشیای واقعی اشاره نکنید. ممکن است این کار ارزش و امکان جابه‌جایی در یک پروژه را از بین ببرد.
- هیچ‌گاه به کودک نشان ندهید چگونه طراحی کند و او را با کشیدن نقاشی‌های واقع‌گرایانه سرگرم نکنید. این درس‌ها ممکن است مانع کشف خلاقانه شوند.
- هیچ‌گاه سؤال نکنید «این چیست؟» یا «چه چیزی می‌خواهی درست کنی؟»
- کتاب رنگ‌آمیزی، تصاویری که با وصل کردن نقاط به دست می‌آیند، مدل نقاشی، برنامه طراحی کامپیوتری یا چنین ابزارهای ضد هنری را در اختیار کودک قرار ندهید. کامل کردن تصویری که دیگری خلق کرده است، برای کودک ارزش چندانی ندارد.
- بچه‌ها را برای شرکت در مسابقات نقاشی و کارهای رقابتی تشویق نکنید. بهترین کار برای بچه‌ها آن است که هدف خود را تعیین کنند و با خود رقابت کنند.
- وقتی کودکی روی سطح نامناسبی نقاشی می‌کشد، او را سرزنش نکنید. به او کاغذ بدهید و بگویید «چه خوب! می‌بینم که نقاشی کردن را دوست داری».

پذیرفته شده، یکسانی و یکنواختی ملاک نیست. هر پدیده هنری می‌تواند پاسخگوی یک مسئله باشد.

- شکل یا فرم بخشی از محتوا و بر آن اثرگذار است.
- داشتن اهداف تصریح شده، شفاف و عینی و استفاده از شیوه‌های آزموده شده برای تحقق آن‌ها، یگانه طریق رویارویی عاقلانه و هوشمندانه با اموری که انسان با آن‌ها سر و کار پیدا می‌کند نیست.
- هنر، به جز قابلیت ابزاری^۴ یا قدرت ابزار، قدرت و قابلیت اکتشاف^۵ خاصی نیز به انسان اعطا می‌کند که از آن غفلت می‌شود. گرچه در واقع انسان هنر را به دلیل قابلیت‌های ابزاری آن ابداع و خلق کرده است، اما هنر به گونه‌ای ظریف و ناآشکار زمینه پرورش قابلیت‌های اکتشافی را نیز در فرد می‌پرورد (مهرمحمدی، ۱۳۹۴).

کارایی‌های اساسی هنر در تعلیم و تربیت

هنر در حوزه تعلیم و تربیت می‌تواند کارایی‌های متعدد داشته باشد:

- راه بیان احساسات
 - پرورش خلاقیت
 - آموزش خوب دیدن
 - درک محیط پیرامون
 - تقویت توانایی کلامی
 - رشد عاطفی و اجتماعی
 - تأثیر بر واگرا کردن تفکر
 - طرح مسئله‌باوری
 - آموزش کار گروهی
 - کاربرد درمانی
 - زمینه‌سازی مسائل زندگی (همان).
- فعالیت‌های هنری هنگامی در مدرسه ارزش تربیتی و آموزشی دارند که دانش‌آموزان در انتخاب و ادامه آن‌ها احساس آزادی کنند. اگر فعالیت هنری مانند یک کلاس درس اجباری باشد، دیگر ارزش هنری و خلاقه خود را از دست می‌دهد (صفرنواده، صفت کارحقی، ۱۳۹۵).
- یکی از نکات مهمی که مربی باید رعایت کند، احترام به کار خلاق دانش‌آموزانش است.